

ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ

У кожного народу є власне духовне коріння, навколо якого формується його національне буття та усвідомлення свого місця в історії та культурі.

Для українців таким історичним духовним підґрунтям виступає християнська традиція. Не менш значимо й те, що сучасний європейський міжкультурний діалог несе в собі різноманітність нових викликів, які вказують на необхідність консолідації зусиль державних, політичних, духовних та інтелектуальних сил щодо їх вирішення.

Церковно-релігійна ситуація в Україні є дещо відмінною від тієї, яка має місце наразі в більшості країн Центральної та Східної Європи. Це значною мірою зумовлено історичним поділом території нашої держави між достатньо різними колишніми імперіями і країнами з відмінними політичними, духовними і культурними традиціями, до складу яких ще століття тому входила Україна. Відтак **сучасна релігійно-церковна ситуація визначається чинниками, більшість з яких породжені як регіональними культурно-історичними особливостями, так і складнощами перехідного періоду суспільного розвитку.**

Саме у різному трактуванні духовно-історичної спадщини криються, зокрема, витoki православного розколу та православно-греко-католицьких протиріч, міжцерковних і міжконфесійних протистоянь.

У цій ситуації Церкви та релігійні організації розглядалися різними суспільними групами з політичних позицій. Досить часто саме політичну оцінку отримувало історичне минуле Церков та їхніх взаємовідносин. Історичні стереотипи та упередженості ставали визначальними чинниками соціальної дійсності, зумовлювали відмінні політичні та геополітичні орієнтації різних соціальних верств суспільства.

Водночас, в роки незалежності **релігійна ситуація в державі - за наявного процесу трансформації від атеїстичної ідеології до європейської моделі свободи совісті - характеризується стабільною динамікою зростання інституційної мережі релігійних організацій.**

За статистичними даними у 2011 році релігійна мережа України представлена 55 віросповідними напрямками, в межах яких діє 35861 релігійна організація, в тому числі 34235 релігійних громад, 88 центрів та 274 управління, 459 монастирів, 357 місій, 78 братств, 200 духовних навчальних закладів, функціонує 12762 недільні школи. Зростає видання релігійних друкованих засобів масової інформації, нині їх кількість складає 386 часописів та газет, поширюються інтернет видання, збільшується кількість теле- та радіоканалів, програм.

Для порівняння з минулим наведу такі дані: **якщо на початок 1992 р. в Західних областях діяло 7742 первинних осередки віруючих, то сьогодні ця цифра становить 11830 громад. В цьому регіоні фактично вже створена інституційна мережа конфесійно-церковних організацій майже достатня для задоволення релігійних потреб віруючих.**

В Центральному регіоні кількість первинних осередків віруючих за цей період зросла на 7421 громаду і становить 9640 парафій.

Південний регіон країни характеризується найбільшим приростом релігійних громад (зокрема громад національних меншин). Якщо у 1991 р. загальна кількість осередків складала тут 956 одиниць, то сьогодні – 5942 громади.

Розподіл релігійних організацій на даний час за конфесійною ознакою свідчить про домінування в Україні православ'я, до складу якого входить 17876 парафій. Це - 52 відсот. від загальної кількості релігійних осередків країни.

На сьогодні в Україні утворено мережу релігійних організацій майже достатню для задоволення релігійних потреб віруючих.

За роки незалежності в Україні створена також необхідна законодавча та нормативно-правова база щодо регулювання державно-церковних відносин, діяльності релігійних організацій. Відповідні положення Конституції України, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», інші законодавчі акти базуються на основоположних принципах і позиціях, викладених у Всесвітній Декларації прав людини, Європейській хартії з основних прав людини, документах ОБСЄ, Парламентської Асамблеї Ради Європи тощо.

Нині в державі релігійна ситуація загалом є стабільною.

Разом із тим в релігійному середовищі і надалі залишаються об'єктивно існуючі чинники, які здатні призвести до його розбалансування. Серед них кілька конфліктогенних вузлів внутрішньоконфесійного плану (міжправославний розкол, дроблення релігійних спільнот традиційного протестантизму, внутрішні суперечності в іудаїзмі, ісламі). Існують також хронічні міжконфесійні протиріччя: - між православ'ям і греко-католицизмом та римо-католицизмом, традиційними і новітніми релігійними утвореннями. Така тенденція локалізованих протистоянь достатньо небезпечна, оскільки внутрішній чи зовнішній привід, малозначуща, але актуалізована подія може перерости у відкритий конфлікт.

Зокрема, **впродовж тривалого часу не відбуваються позитивні зрушення у подоланні міжцерковного православного розколу в Україні.** Спроби негайного створення Помісної Української Православної Церкви за Президента України Л.Кравчука привели до розколу. За Президента Л.Кучми це питання теж вивчалось, але не дійшло до практичного вирішення, а за Президента В.Ющенка надії на активне сприяння цьому процесу з боку Константинопольського Патріархату не справдилися.

Оскільки суб'єкти внутрішньоконфесійного протистояння не висувують взаємоприйнятних ініціатив щодо врегулювання ситуації, їхні позиції в цьому питанні часто різняться і розходяться, то сам конфлікт час від часу набуває певної гостроти.

При цьому сторони мають різні бачення темпів і глибини перетворень, що їх бажано здійснити в українському православ'ї. Між ними відсутня єдність у питанні самого механізму ведення переговорного процесу, а численні консультації на всіх рівнях не призвели до практичних зрушень.

Хотів би підкреслити, що нині держава не втручається в цей процес. Сподіваємось, що міжцерковні протиріччя знайдуть своє толерантне, а головне, -

канонічне вирішення. Адже ця проблема вже стала і турботою усієї повноти Православ'я.

Системно складними залишаються православно-католицькі відносини, які виступають складниками одного із двох (нарівні із протистоянням у православ'ї) проблемних явищ.

Динамічно розвиваються і утверджуються в Україні організації і об'єднання протестантсько-євангелістської віри. Вони послуговуються у своїй діяльності ефективними засобами євангелізаційної, місіонерської та освітньої роботи, благодійної діяльності.

Водночас, у кожній із деномінацій мають місце проблеми організаційного становлення і якісних доктринальних змін, що призводять до виникнення протиріч. Зокрема, між суто українськими й зарубіжними моделями облаштування конфесійного життя, традиційним і новаційним (західним) теологічним мисленням, яке активно формується у протестантських Церквах.

Репрезентація духовних, культурно-освітніх і специфічних релігійних потреб національних меншин характерна для всіх традиційних віросповідань, а також окремих новітніх релігійних рухів, що діють в державі. Суттєво розширилася географія цих спільнот.

Найбільше громад, створених на етноконфесійному ґрунті, належить мусульманам України. Мусульманські релігійні інституції активно розвивають мережу духовно-освітніх закладів. При цьому особливу увагу приділяють вивченню Корану, студіюванню ісламських віроповчальних дисциплін, історії ісламу, вивченню арабської мови, формуванню відповідних норм поведінки.

Водночас між ісламськими духовними центрами, яких нині в Україні п'ять, не завжди є повне взаєморозуміння. Духовне керівництво цих центрів часто має різні погляди на питання міжнародних контактів своїх організацій, на проблеми ваххабізму та ісламського фундаменталізму, які актуалізуються і набувають своєї гостроти в мусульманському середовищі країни.

Релігійні організації, як носії авторитетних для значної частини віруючих конкретних віровчень, національних ідей, власних позицій у трактуванні національної і церковної історії користуються стабільно високим рейтингом довіри громадян. В силу цього вони прямо чи опосередковано використовуються певними політичними силами, зарубіжними духовними центрами для привнесення власної політики в українську духовну сферу.

Слід враховувати, що в перехідний період суспільного розвитку, який характерний для сучасної України, в умовах становлення демократії, політичного і релігійного плюралізму, радикалізуються певні релігійні, церковні та релігійно-територіальні інтереси, які іноді набувають протестних форм.

Забезпечення церкві повноцінного правового і соціального статусу, створення для неї сприятливих умов діяльності ставить на порядок дня **необхідність ініціювати зміни в чинному законодавстві щодо релігії та Церкви**, котрі якомога повніше враховували б реалії сьогодення.

У зазначеному контексті дорученнями Президента України на Державний орган у справах релігій покладено завдання у поточному році розробити та подати на розгляд Верховної Ради України нову редакцію Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та проект Закону України «Про повернення майна культового призначення релігійним організаціям».

Метою проекту нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» передбачено зміцнення правових засад свободи віросповідання. Законопроект включає в себе ряд концептуальних положень державної політики, які мають відповідати зобов'язанням України перед відповідними європейськими та світовими організаціями.

Проект Закону України «Про повернення культових будівель релігійним організаціям» спрямований на вироблення правового механізму повернення релігійним організаціям культових будівель з метою відновлення порушених тоталітарною політикою колишнього СРСР прав Церков і релігійних організацій, яким належали ці будівлі до їх переходу у власність держави.

Про рівність усіх Церков і недопустимість преференцій на місцевому рівні неодноразово заявляв Президент України Ф.Янукович, наголошуючи, що важливим чинником духовного вдосконалення суспільства, піднесення його моралі, відповідальності виступає Церква. Головним завданням у сфері державно-церковних відносин має бути створення сприятливих умов для реалізації духовної місії Церкви.

При цьому принципово важливо, щоб держава чітко окреслила свої зобов'язання перед Церквою, визначила коло тих повноважень, які є сферою її компетенції, що робить її політику щодо Церкви прозорою і відкритою для суспільного загалу.

Сприяючи розвитку громадянського суспільства, українська влада створює необхідні умови щодо участі громадських об'єднань в державотворчій діяльності.

Виходячи з того, що відповідно до українського законодавства, Церква відокремлена від держави, а релігійні організації не виконують державних функцій, оптимальним варіантом участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики щодо релігії виявився механізм участі міжцерковних консультативно-дорадчих органів всеукраїнського та місцевого рівня. Зокрема, їхньої участі у законотворчій, експертній, науково-практичній роботі, а також участь представників державного органу у справах релігій у роботі цих представницьких міжрелігійних інституцій.

Так, утворена у 1996 році Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій на сьогодні займає провідне місце у процесі формування міжконфесійного діалогу та системи державно-церковних відносин в країні, об'єднуючи у своєму складі понад 90 відсот. релігійної мережі держави.

Окрім Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, на національному рівні діють інші консультативно-дорадчі органи, які сприяють державно-конфесійному та міжконфесійному діалогу. Серед них слід назвати Наряду представників християнських церков України, Раду євангельських протестантських церков України, Українську Міжцерковну раду, Всеукраїнську раду християнських церков та Раду представників духовних управлінь і центрів мусульман України.

На сьогодні богословсько-теологічною домінантою християнських Церков визначено бачення ролі релігії у контексті політичних трансформацій українського суспільства. Ці визначення засвідчують наявність у церковному і політичному житті країни кількох очевидних тенденцій. Одна з них – посилена конфесійна орієнтація низки партій і громадських рухів. З огляду на це, з'явилися політичні партії з релігійно

орієнтованими програмами, що розраховані на підтримку тих або інших Церков, конфесій і груп віруючих.

Друга тенденція – набуття релігійними організаціями помітної політичної спрямованості. Політизація релігійних інституцій сьогодні є об'єктивною реальністю. Достатньо сказати, що у виборчій кампанії цього року в ролі кандидатів у депутати до органів місцевого самоврядування взяли участь близько 250 релігійних діячів.

Не заперечуючи важливості участі Церкви в розв'язанні цілого ряду суспільно значущих проблем, є підстави стверджувати, що політизація Церкви, як і привнесення релігійного фактору в політику замість очікуваного розвитку обох інститутів, на практиці іноді призводять до ускладнення, додаткових суперечностей в суспільстві.

На сьогодні релігійні організації України реалізують різноманітні проекти добродійної та милосердницької роботи. Здійснюються масштабні заходи у напрямі духовної опіки та допомоги із догляду за особами, які перебувають у закладах соціального захисту. При релігійних організаціях утворюються осередки охорони здоров'я: реабілітаційні центри, лікарські кабінети, дитячі санаторії тощо.

Членами релігійних організацій активно проводиться робота щодо усиновлення дітей, позбавлених батьківської опіки. Так, тільки в одній Рівненській області функціонує 17 дитячих будинків сімейного типу та 37 прийомних сімей, прийомними батьками та вихователями яких є представники саме релігійних організацій.

Заслугує уваги діяльність фонду «Карітас» Римсько-Католицької та Української Греко-Католицької Церков.

У розгортанні соціальної діяльності релігійним організаціям надається всебічна підтримка та сприяння з боку органів державної влади, зокрема, виділяються земельні ділянки під будівництво благодійних закладів, проводиться часткове їх фінансування.

Нині Церква взяла на себе частину відповідальності за морально-етичний стан суспільства, її соціальна діяльність виходить за конфесійні межі, охоплюючи своїм впливом по суті всі сфери громадського життя.

Така робота високо оцінена керівництвом України, зокрема, за останні 5 років 243 релігійні діячі отримали державні нагороди, а архімандрит Української Православної Церкви Михайло Жар удостоєний високого звання «Герой України».

Визначальною рисою нового тисячоліття виступає взаємозалежність напрямків суспільного розвитку на глобальному і локальному рівнях. Економічне, соціальне, культурне, релігійне буття кожної держави нині є невід'ємними елементами єдиного світоустрою. Творення цього глобального простору породжує нові виклики.

Водночас очевидною є й інша тенденція – посилення устремлінь народів і націй до суверенітету, відновлення втрачених традицій, мови, духовної культури, які стимулюють їх до розвитку й оновлення. Помітну, а інколи й провідну роль в реалізації як першої, так і другої тенденцій відіграє релігійний чинник.

Ці та інші основоположні принципи знайшли своєрідне відображення в Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», що прийнятий цього року з ініціативи Президента України В.Ф.Януковича.

Зокрема, стаття 10 Закону визначає засади внутрішньої політики в гуманітарній сфері. Тут, серед іншого, йдеться про відродження духовних цінностей українського народу, забезпечення свободи совісті та віросповідання, створення умов для консолідації суспільства на основі національної системи духовного простору, в центрі якого людина, її розвиток, права і свободи, максимальне забезпечення її духовних потреб.

Немає сумніву у тому, що Україна була, є і буде невід'ємною частиною Європи, активним учасником її культурного, релігійно-духовного життя.

Українська держава, послідовно дотримуючись загально визнаних міжнародним та вітчизняним законодавством принципів відокремлення Церкви від держави та невтручання у внутрішні справи релігійних організацій, всіляко сприяє налагодженню та поглибленню міжконфесійного порозуміння, опрацюванню ефективних механізмів його впровадження в суспільне життя. Наслідком цих системних заходів має стати зміцнення засадничих принципів громадянського суспільства, подолання міжконфесійних непорозумінь, утвердження віротерпимості та толерантності у суспільній свідомості.

Олександр САГАН

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ СОВІСТІ ЯК БАЗОВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Невирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням конституційного права кожного громадянина на свободу переконань, фактично унеможливує подальший розвиток громадянського суспільства в Україні. Це тому, що сфера свободи релігії та переконань практично є однією із визначальних у загальному комплексі свобод людини.

Зазначена проблематика розглядається нами у двох площинах:

- що зроблено та робиться державними інституціями із забезпечення свободи совісті: сфера державно-церковних відносин, діяльність державних і незалежних засобів масової інформації, розвиток системи державної й недержавної освіти тощо;
- що зроблено і може бути зроблено самими Церквами чи релігійними напрямами для покращення ситуації із свободою совісті та релігії в країні, нормалізації суспільного життя в цій сфері.

Справа в тому, що, згідно Преамбули Декларації Асамблеї ООН від 25 листопада 1981 р. «Про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії чи переконань», «свобода релігії чи переконань повинна також сприяти досягненню цілей всезагального миру, соціальної справедливості і дружби між